

Nem véletlen, hogy a szakirodalomban gyakran felbukkan – néha hosszabb hallgatás után – a szakreferensi rendszer és a szakrészlegek kérdése. Nálunk is (a Könyvtári Figyelőben) „úgy jött össze”, hogy a legutóbbi időben több, a könyvtárak munkaszervezetét, de egész tevékenységét is jelentősen befolyásoló, a színvonalasabb tájékoztatást szolgáló (?) írást kaptunk és közöltünk. Mint ezekből is kiderül, a vélemények nálunk is, a világban is megoszlanak, különösen ami a gyakorlati megoldást illeti. Ezért adtunk örömmel helyet az alábbi cikkeknek is, és szeretnénk, ha többen is kifejtjenék véleményüket, esetleg arra vonatkozóan is megírnák elképzeléseiket, hogy miként alakul a szakreferens funkciója egy komplex gépesített korszerű könyvtárban. (– a szerk.)

A SZAKREFERENSI RENDSZER

WALLESHAUSEN GYULA

Megnövekedett a társadalmi szükséglet a szakkönyvtári szolgáltatások iránt. Egyértelműen jelzik ezt az adatok, erre utal a IV. országos könyvtári konferencia dokumentumainak több megállapítása is, de a szakkönyvtárakon kívül érzik ezt saját bőrükön a nagyobb közművelődési – elsősorban megyei – könyvtárak is.

Az elmúlt évtized törekvései bizonyítják: a könyvtárak mindegyike a szakemberek igényeinek minél színvonalasabb, szakszerűbb kielégítésére törekszik. Ennek egyik – talán legfőbb – útját-módját a szakrészlegek felállításában, illetve szakreferensek munkába állításában látják a könyvtárosok. Számptalan tanácskozáson elhangzanak e fogalmak, ám a vitából kiderül: sok a homály, a tisztázatlanság a szakreferensi munka lényegét, tartalmát illetően mind a szak, mind a közművelődési könyvtárosok körében.¹

Az alábbi oldalak ennek tisztázását igyekeznek elősegíteni – a szerény hazai tapasztalatra és a gazdag külföldi irodalomra támaszkodva.

Létszám és munkamegosztás

A legtöbb könyvtár kezdetben *egyetlen* alkalmazottal működik. Munkaköre a következő főbb munkanemekből tevődik össze:

1. kijelölés, (deziderálás)	6. betűrendes katalógus szerkesztése,
2. megrendelés, (beszerzés)	7. szakkatalógus szerkesztése,
3. nyilvántartás, (leltározás, jelzetadás)	8. kölcsönzés,
4. dokumentumleírás,	9. eligazítás,
5. szakozás,	10. szaktájékoztatás, bibliográfiakészítés,
	11. raktárkezelés.

Az állomány és a forgalom növekedése előbb-utóbb még egy személy alkalmazását teszi szükségessé.

Szerencsés esetben a *kétszemélyes könyvtár* egyik dolgozója szakképzett könyvtáros, a másik pedig a gyűjtőkörnek megfelelő képzettségű szakember. A munkát az alábbiak szerint osztják meg egymás között:

A szakember munkaköre

1. kijelölés, (deziderálás)
5. szakozás,
7. szakkatalógus szerkesztése,
10. szaktájékoztató, bibliográfiakészítés

A könyvtáros munkaköre

2. megrendelés,
3. nyilvántartás,
4. dokumentumleírás,
6. betűrendes katalógus szerkesztése,
8. kölcsönzés,
9. eligazítás,
11. raktárkezelés.

Ebben a munkamegosztásban a munka szakszerűsége nyilvánvaló; mindketten azt végzik, amire szakképzettséget szereztek, a munkaszervezés is végtelen egyszerű, az ellenőrzés és a vezetés teendői sem igényelnek külön tervezendő feladatot.

*A létszám kettőről háromra emelkedésével az ideális munkamegosztás pozitív vonásai elsatnyulnak, majd a létszám további növekedésével teljesen elsikkadnak. Kialakul az a hazai könyvtárakban is elterjedt szervezet, amelyben a szervezeti egységek, osztályok (csoportok) a könyv útját – a munkanemek – *horizontálisan* követik.*

Állománygyarapítás
(1–3.)

Feldolgozás
(4–7.)

Olvasószolgálat
(8–11.)

E szervezeti formának vannak kétségtelen *előnyei*:

- a könyv útja pontosan nyomonkövethető,
- a munka pontosan normázható, könnyen tervezhető,
- az ellenőrzés egyszerű;

egyszóval: „kényelmes” e szervezeti megoldás.

(A negyvenes évek végén – az ötvenesek elején honosodott meg nálunk amerikai mintára e struktúra, abban a korszakban, amikor különböző eredetű könyvhalmazokat kellett gyűjtésménnyé szervezni, feldolgozni, vagy régebbi gyűjteményeket korszerűen rekatalogizálni, az olvasók számára hozzáférhetővé tenni.)

Csakhogy e kényelmes szervezeti megoldásnak számottevő *hiányosságai* vannak:

- elhomályosul a szakszerűség,
- párhuzamosságok keletkeznek mind a technikai jellegű műveletekben, nyilvántartásokban, mind a tartalmi munkában. Más dolgozó ismerkedik meg a mű tartalmával a beszerzendő mű kijelölésekor, más veszi kézbe szakozáshoz, és ismét más tájékoztató, illetve bibliográfiai munka céljából.

A szakreferensi – vertikális – rendszerben egyetlen dolgozó végzi el e munkanemeket, az időráfordítás így egyharmada-egynegyede a horizontálisénak.

A szakreferensek feladatai

Állományalakítás

A legősibb és elsődleges tudományos teendő a gyarapítás.

Az állományalakításban való részvétel a „könyvtárosnak szerény, névtelen halhatatlanságot kölcsönöz.”²

Ám nem könnyű a feladat: a referensnek vezetnie kell hajóját a csekély értékű – raktárat és katalógust feleslegesen terhelő – kiadványok Szkülájája és a történetileg és tudományosan is értékes, de mostohán kezelt kisnyomtatványok Kharübdisze között.³

Az állományfejlesztést azonban csak az végezheti eredménnyel, akinek megfelelő szaktudományi ismeretei is vannak, formálja, gondozza a gyűjteményt és ismeri az igényeket.

*A szakreferensi rendszer éppen a szakszerű gyarapítás, állományalakítás igényéből nőtt ki, s a szakreferensek sok könyvtárban idejüknek nagy részét a kiválasztásra fordítják, sőt, sokfelé ez az egyetlen feladatuk. Több könyvtárban a megrendelés egészének lebonyolítása is a szakreferensekhez tartozik, de ilyenkor segédekkel is rendelkeznek.*⁴

Az állománygyarapítás ismert kurrens forrásain – nemzeti és szakbibliográfiákon, katalógusokon, prospektusokon, fölőpéldányjegyzékeken, cserejegyzékeken, szakfolyóiratok ismertetésein – kívül a szakreferens válogatja át a kötelepéldányokat, az ajándékokat, a megtekintésre érkezett könyveket, (esetleg a beszolgáltatás hiánytalanságát is ellenőrzi) figyelemmel kíséri a kívánságkönyvet, de néhol még azt is megkívánják tőle, hogy a kölcsönzési (raktári) kéréslapokat kiértékelje, a leszűrt tapasztalatokat hasznosítsa.⁵

Az angolszász könyvtárakban nagy súlyt helyeznek arra, hogy a kutatókkal, oktatókkal tartott kapcsolat elősegítse a helyes kiválasztást, és az nem csupán a tanszéki könyvtárakra, hanem a központi könyvtár gyarapítására is vonatkozik.

A szakreferens feladata továbbá, hogy meghatározza

- a rendelés sürgősségének, a mű fontosságának fokát, a példányszámot;
- a beérkezés után a mű gyűjteményi helyét, (raktár, referenz-könyvtár, olvasóterem stb.);
- a példányszámot;
- a feldolgozás mélységét: érdemes-e teljesen feldolgozni, vagy – efemer jellegű kiadványok, kisnyomtatványok esetében – mellőzendő a katalogizálás, és csupán szakok szerint felállítva, időlegesen őrzendő;
- a felhasználói kört, vagyis minősítse a dokumentumot „korlátozott használatra”, „kutatói használatra”, „szolgálati használatra” stb.;
- az új szerzemények kiállítására elhelyezendő műveket.

Afféle kiegészítő tevékenységként elvárják azt is a szakreferenstől, hogy hívja fel a figyelmet arra: a könyv érdemes bekötésre.

Jó, ha dezideráta-katalógust is vezet a szakreferens, hogy azonnal egyeztethesse a beszerzést.⁶

A beszerzési tanácskozás

A kijelölt műveket megrendelés előtt tételenként megtárgyalják olyan ülésen, amelyen minden szakreferens részt vesz. Ez a – különösen német nyelvterületen elterjedt – „Kaufszitzung” igen szertartásosan, a hét meghatározott napján és időpontban az igazgató elnöklete alatt történik. Távollétében vagy az igazgatóhelyettes, vagy pedig az állománygyarapítási osztály vezetője elnököl.⁷

A tanácskozáson mindenkinek a helyét az asztalon táblácska jelzi. Ide készítik ki azokat a műveket, amelyek az előző héten beérkeztek, továbbá az új folyóiratok első számait is. A könyvekhez kísérőlapot is mellékelnek, amelyen a referens megjelöli a könyv további sorsát, stb.

Ilyen tanácskozást azonban nem mindenhol tartanak, van ahol sajnálják erre az időt, és – mivel hetente csak egyszer van – késleltető tényezőnek tartják.

Bár mindkét ellenvetésben van igazság, mégis ahol e megoldással élnek, örülnek a sokoldalú, értékes együttműködésnek, mint az ösztönzés és a tanulás forrásának, érzik az együttműködés szükségességét, javasataik átgondolására kényszerülnek, hogy a vitában álláspontjukat meggyőzően fejthessék ki.⁸

Ellenérvek

Már a 17. században sem volt kétséges, hogy az állományalakítást szakemberek kezébe kell adni. Ennek ellenére még a legutóbbi időkben is akadtak, akik szerint *egyszemélyes feladat* – rendszerint az igazgatóé – *a beszerzendő művek kijelölése*; nem szerencsés a gyűjtőkör felosztása több könyvtáros között.

E tekintetben a szakreferensi rendszer létjogosultságát is kétségbe vonta néhány olyan kivételes személyiség, aki a könyvtár egész gyűjtőterületének irodalmát jól ismerte.

a) Az első ellenérv szerint lehet ugyan a szakreferens jó és gyakorlatias szakember, nem biztos, hogy a gyűjtési szempontokat is éppoly jól figyelembe tudja venni, ha nem rendelkezik a gyarapításhoz szükséges tulajdonságokkal, ha nincs judiciuma, ítélőképessége. Félt az is, hogy saját kutatási területének irodalmát túlzott részletességgel begyűjti, a többit pedig elhanyagolja. Fonákjára is fordulhat a helyzet: az illető – ha egyúttal kutató is – hiúságból mellőzi esetleg a vele ellenkező nézeteket valló műveket. Más talán a múzeális jellegű anyagra veti a szemét, ismét más pedig hivatalnoknak bizonyul, mechanikusan jelöl: nincs fantáziája.

b) Volt, aki lassúnak, nehézkesnek, körülményesnek ítélte meg a szakreferensek gyarapítását, hiszen tevékenységük összehangolása, a megbeszélések, egyeztetések sok olyan teendővel járnak, amelyek egyszemélyes gyarapításkor elmaradnak, s így gyorsabban expediálhatók a rendelések, kéznél vannak a beérkezett művek.

A szakreferensek az átnézendő katalógusok, bibliográfiák stb. nagy száma miatt állandó időzavarban vannak, s a bibliográfiák általános részét minden referensnek át kell néznie, így sok az elfecsérelt idő. S ha az antikvár rendelések nem futnak ki azonnal, a művet más vásárolja meg. A fölőspéldányigényléssel is hasonló a helyzet, de a kollegialitás is megkívánja az azonnali expediálást.

c) Továbbá: a szűkülő pénzügyi keretet egyre nehezebb elosztani a szakok között. Az a szakreferens húzza a rövidebbet, akinek kisebb a rábeszélő készsége. S e kötélműzés elkedvetleníti a szakreferenst különösen akkor, ha alulmarad a vitában.⁹

A felsorolt érvek azonban eltörpülnek a kollektív gyarapítás előnyeivel szemben.

A gyűjtőkör teljes szélességű és megfelelő mélységű átfogása napjainkban csakis szakértők kollektívájától remélhető megnyugtató módon és szubjektivitástól mentesen. S a gyűjtőkör nem statikus: a tudományok fejlődését – differenciálódását és integrálódását – követnie kell, és össze is kell egyeztetnie a társadalmi szükségletekkel. Mindezeknek csak az a kollektíva felelhet meg, amelynek tagjai szakreferensi rendszerben működnek, továbbá, ha állományalakítási feladataikat mértéktartóan határozzák meg, határolják körül.

Nem feltétlenül szükséges például egy nagyobb egyetemi vagy szakkönyvtárban a szakreferenseket a könyvárusi forgalomban megjelenő hazai könyvújdonságok kiválasztásával terhelni. A könyvkereskedői katalógusok, könyvjegyzékek elég bő ismertetései alapján a kiválasztást elvégezheti egyetlen személy az állománygyarapítási osztályon. Ugyancsak ő válogathatja ki a könyvárusi forgalmon kívüli műveket, csak akkor kívánatos az illetékes szakreferenshez fordulnia, ha bizonytalan a döntésben, továbbá abban, hogy mit érdemes tartósan megőrizni, vagy csak időlegesen, egyszerűsítetten feltárni.

Ugyancsak felesleges például a fölőspéldányjegyzékek „átvadászását” a szakreferensekre bízni, feltételezve, hogy van a régebbi megjelenésű, az állományból hiányzó művekre is kiterjedő dezideráta-katalógus.

Feltárás

A szakirodalom tartalmi feltárásának fő formája a *szakozás, tárgyszavazás*; eszköze pedig a tárgyi (szak, tárgyszó stb.) katalógus. Sokáig a szakkatalógussal való munkát tekintették a tudományos könyvtárosi munka gerincének.¹⁰

A szakozás és katalógusszerkesztés mellett a betűrendes *tárgymutató* naprakész állapotban tartása – új fogalmakkal való kiegészítése – szintén szakreferensi feladat (illetve, ahol tárgyszókatalógust készítenek, az új fogalmakkal kiegészítik a tárgyszókészletet).

Egyetemes szakrendszer sokáig nem volt, s a külföldi könyvtárak legtöbbje maga alkotta meg osztályozási rendszerét, vagy – esetleg – valamely hasonló gyűjtőkörű nagy könyvtár jónak ítélt rendszerét adaptálták.

A szakrendszernek követnie kell a tudomány fejlődését, tehát azt a szakreferenseknek állandóan fejleszteniük kell: az új fogalmakat be kell illeszteniük a rendszerbe, új jelzeteket kell alkotniuk. S mivel a raktározás szakok szerint történt – s ma is történik – sok könyvtárban, a szakreferens feladata a *raktári jelzet alkotása* is.¹¹

Sokáig a címléírás, továbbá a betűrendes (és egyéb) katalógusok gondozása – tehát a teljes feldolgozás, a *katalogizálás* – szerves része volt a szakreferensi teendőnek. Ennek több oka volt.

Először is: a könyvtárosképzés még ismeretlen volt, s a középfokú képzés elterjedése kezdetén is magas volt a „tudományos személyzet” (Wissenschaftlicher Dienst)

aránya. A középfokú képzettségűeket eleinte csak a kölcsönzésre, továbbá olyan feladatok elvégzésére alkalmazták, amelyeket már akkor is kirekesztettek a tudományosnak ítélt munkanemek köréből. *A címleírást és a katalógusrendszer gondozását azonban tudományos teendőnek tartották.* S mivel írógép még nem volt, a szakreferensek kézzel írták az alapcímleírást – legfeljebb a másolásokat bízták a segédszemélyzetre.

Az írógép könyvtári elterjedése (általában a második világháborút követő évtizedben) *változtatott csak e felfogáson,* bár sokáig – hagyománytiszteletből – nem egy könyvtárban folytatták a kézírásos katalogizálás gyakorlatát.

Néhol azonban – főleg *egyes angolszász könyvtárakban a katalogizálás (feldolgozás) a szakreferensi teendők közé tartozik* azzal az indokkal, hogy a fiatal szakreferensek gyakorlatban ismerkedjenek meg a címleírási szabvánnyal, tanulják meg a technikai műveleteket is. E könyvtárakban munkaidejük felét a feldolgozásra fordítják a szakreferensek.¹²

A német nyelvterület nagy általános gyűjtőkörű könyvtáraiban, főleg ott, ahol jól elkülöníthetők a szakterületek, (pl. műszaki, társadalomtudományi), *a szakreferensekre hárulnak egyes nyilvántartási feladatok* (pl. folytatásos művek nyilvántartása, kardexelés), illetve ezek ellenőrzése.

Szakreferensi feladat másutt a *címleírók munkájának könnyítése* a mű típusának megjelölésével (pl. egyedi mű-e vagy valamely sorozat tagja, részcímes leírás kell-e), de elvárják a szakreferenstől: ellenőrizze, hogy a tárgyi katalógusba a segéderő helyesen sorolta-e be a cédulát.¹³

Tájékoztatás

Szóbeli tájékoztatás

Az első két munkanem: a kijelölés és feltárás közben a szakreferens alaposan megismeri az irodalmat s ennek egyenes folytatása, *a szakreferensi munkakör kiteljesedése: az olvasók közvetlen tájékoztatása.*

Az olvasókkal való közvetlen kapcsolat egyben visszahat az előző két munkanemre: jobban megismeri az igényeket, kívánságokat, a katalógus hibáit, tévedéseit s mindezeket hasznosítani tudja a munkájában.

Kezdetben csupán a szakreferensek adtak tájékoztatást a katalógusok közelében, de mivel egyre több olyan általános kérdés merült fel (pl. a könyvtár nyitvatartása, egy-egy meghatározott mű megkeresése a betűrendes katalógusban, vagy a szabadpolcra helyezett mű leemelése), amelyekre kár volt a szakreferensek idejét áldozni, a szolgálatot kettéválasztották. A katalógusok mellé olyan gyakorlott könyvtárosokat állítottak, akik az *eligazítást* végezték, a szakreferenst pedig csak akkor vették igénybe, ha a feltett kérdésre az általános eligazító könyvtáros nem tudott válaszolni.¹⁴

A katalógusok és a segédkönyvtár azonban nem adhat mindenre választ. A jó szakreferens ezért a nehezen, hosszas felderítés alapján adott válaszokat kicédulázza, hogy *saját katalógust (kartotékot) állítson fel* ezekből. Sőt: megfelelő gyakorlat alapján már

előre tudja, milyen kérdésekre számíthat, s ezekre a folyóiratok és a nem publikált dokumentumok áttanulmányozása közben felkészül.

Uj jelenségekre, fogalmakra, adatokra, eseményekre vonatkozó kérdésekre igen gyakran csak a kartotékra támaszkodva tud választ adni.¹⁵ E kartoték alapján adott válaszok rendkívüli módon *megnövelik a referenz tekintélyét, a könyvtár jó hírnevét.*

A szakreferenseket gyakran igénybe veszik *a könyvtárközi kölcsönzésben kapott, pontatlanul közölt címek kiegészítéséhez, a közlemény azonosításához.* Irodalomjegyzékek összeállítása is szakreferensi feladat.

A szakirodalomkutatás oktatása

Am nem csupán egyedileg a referenz-szolgálat keretében, hanem más módokon is elősegítették a könyvtár egyre bonyolultabbá váló katalógusában, az állományban, kézikönyvtárban való eligazodást: az egyetemi hallgatókat már a század első évtizedében szemináriumokon ismertették meg a könyvtár használatával.¹⁶

E tanfolyamok tartása szakreferensi feladat, sőt: egyes könyvtárakban elvárják, hogy a szakreferens szakirodalmi kalauzokat is összeállítson.

A szakkatalógus alkonya

A könyvtárhasználati bevezető előadások tematikája az elmúlt évtizedekben a szakbibliográfiák, referáló lapok és egyéb szétsugárzó tájékoztató kiadványok növekvő számával párhuzamosan fokozatosan bővült, s így a *tárgyi katalógusoknak a tájékozódásban és a tájékoztatásban betöltött szerepe, jelentősége is csökkent, illetve eltolódott a szétsugárzó tájékoztató kiadványok javára.*

A szakkatalógussal való foglalatosság s a járulékos feladatok (ellenőrzés, címleírás stb.) végzése indokolható volt addig, amíg valóban a szakkatalógus volt a tájékozódás és tájékoztatás (eligazodás) egyetlen eszköze.

Régi, nagy gyűjtemények állományával hatványozottan növekszik a katalógusok mérete, s a gondozás és keresés lassúbbá válik. A szakreferensek mellé tehát segéderők kellenek – egyre több. A szakreferensek időráfordítása a szakkatalóguskörüli teendőkre még így is egyre növekszik, idejük szétaprózódik, állandó késedelemben vannak, s többé „a szakreferensi rendszer a maga szép gyümölcsét nem hozza meg”.¹⁷

Ugyanakkor, éppen az irdatlanná váló könyvtermelés lehetetlenné tette a gyűjtőkörön belüli viszonylagos teljességet is. (Ennek az alapelvnek a háttérbe szorulásával a gyűjtőköri kooperáció elve lépett előtérbe.) A *„teljes” feletti áttekintés eszköze a szétsugárzó tájékoztató kiadvány lett, sőt: ez az egyetlen út, amely az áttekintés teljességéhez vezet.* Ma már nincs az a katalógus, amely vetekedhetne egy jólszerkesztett bibliográfiával.

A bibliográfiák segítségével a tájékoztatás minősége megjavul, különösen azóta, mióta a szakirodalmi forrásismeret oktatása eléggé elterjedt az egyetemeken, a felsőoktatásban. „Mindennapos élmény manapság egy egyetemi könyvtárban, ha a használó – a szakkatalógust mellőzve – egyenesen a bibliográfiákhoz nyúl és utána a betűrendes katalógusban néz utána, hogy milyen művek vannak meg a könyvtárban.”

A szakkatalógus (tárgyi katalógusok) körüli tevékenységet a könyvtárosi munka megkoronázásának tekintették és tulajdonképpen tudományos részének aposztrofálták. Ma ez a nagy tudományos könyvtárakban egyre inkább a perifériára szorult.¹⁸

Mások szerint a szakkatalógus egyeduralmát a bibliográfiák csak megingatták, trónfosztásában azonban a számítógép a „ludas”.¹⁹

A hagyományos cédulakatalógus védelmezői szerint a kurrens bibliográfiák átfutási ideje lassú, az olvasót pedig nem szabad hónapokig – esetleg évekig – varkoztatni. Erre a megoldás egyszerű; átmenetileg – a bibliográfiák megjelenéséig – ideiglenes cédulakatalógust érdemes vezetni, s utána a cédulákat ki kell dobni. Így mindössze néhány fiókra van csak szükség, amelyben gyorsan el lehet igazodni, szerkesztése is igen egyszerű, egy segéderő is elvégezheti. Mivel a szakkatalógus egyeduralma a legutóbbi időkben megingott, *ma már nem indokolt, hogy a szakreferensek idejük akár kis részét is a szakkatalógus körül töltsék el.*

Szétsugárzó tájékoztatás

A szakreferensek szétsugárzó tájékoztatási feladata sokáig meglehetősen alárendelt, mellékes volt, csupán az új könyvek gyarapodási jegyzékeinek összeállításáig terjedt, illetve annak eldöntéséig, hogy az adott mű szerepeljen-e a gyarapodási jegyzékben.²⁰

A katalógus körüli teendők csökkenésével, továbbá az általános tájékoztató szolgálatból történt visszavonulással párhuzamosan előtérbe kerül a szétsugárzó tájékoztatás, s a szakreferensek munkakörének súlypontja a bibliográfiák, referátumok stb. készítésére helyeződik át.²¹

Közönségkapcsolat

A szakreferensi rendszer őskorában sem volt ismeretlen az olvasókkal való kapcsolat, de ez a tudósok, professzorok könyvbeszerzési javaslataira korlátozódott, kiteljesedése csupán az elmúlt 2–3 évtizedben következett be, főleg mióta a „public relations” a könyvtárakban is polgárjogot nyert.

A közönségkapcsolatok kiépítésében és ápolásában a szakreferensnek is jut szerep a maga szakterületén.

Feladata az, hogy

– felkeresse azokat a vállalatokat, intézményeket, iskolákat, párt- illetve társadalmi szervezeteket, egyetemi tanszékeket, intézeteket stb., amelyeknek szakirodalmi ellátása a könyvtár feladata,

– tájékozdják igényeikről,

– tájékoztassa őket a könyvtár szolgáltatásáról, terveiről, az esetleges változásokról,

– segítségükre legyen az irodalomkutatásban;

– az állománygyarapítási tanácsadáshoz szükséges katalógusokat, prospektusokat rendelkezésükre bocsássa,

– részt vegyen tanácskozásaikon, értekezleteiken.

Az olvasókkal -- különösen az egyetemi oktatókkal-kutatókkal -- való kapcsolatot a könyvtár jól hasznosíthatja (pl. igényeik ismeretében a szolgáltatások javításához, módosításához, állománygyarapításhoz stb.).²²

Szakreferenci struktúra

A szakreferensek száma függ

- a könyvtár jellegétől,
- az állomány méretétől,
- a gyűjtőkör spektrumától,
- a gyűjtés mélységétől,
- az évi gyarapodás mennyiségétől,
- a feltárás mélységétől, jellegétől (pl.: analitikus feltárás, szétsugárzó tájékoztató tevékenység stb.),
- a katalógusrendszertől, a katalógusok számától, gondozottságától, mennyiségétől,
- a szolgáltatások skálájától, gazdagságától,
- az olvasói forgalomtól,
- a szakreferensek és egyéb alkalmazottak számától, illetve arányától,
- a szakreferensek képzettségétől, ismeretkörétől és annak minőségétől,
- a szakreferensek aktivitásától.

E sokféle szempont összeegyeztetése, kombinációja alapján nem könnyű a szakreferensek számának a meghatározása. Mindenesetre megfelelő számú és képzettségű szakembernek kell rendelkezésre állnia ahhoz, hogy a szakreferenci rendszer kiépíthető legyen.

Az induláskor „megfelelő számú” lehet két fő is, ha továbbiak beállítását célul tűzik ki. (Egy általános gyűjtőkörű megyei könyvtárban pl. természettudományi-műszaki és egy társadalomtudományi referens.)

Az egyetemi könyvtárak kezdetben szintén megelégedtek karonként egy-egy szakreferenssel, vagyis – hagyományos tudományegyetemen – négygel. A tudományok fejlődése, differenciálódása azonban már a századforduló első negyedében további szakreferensek beállítását követelte meg. (Valószínűtlen, hogy egyetlen szakreferens át tudja fogni a biológiától a csillagászatig a természettudományok egészét.)

A felső határ nehezebben húzható meg, de valószínűtlen, hogy egy nemzeti könyvtárnak húsznál több főhivatású szakreferensre lenne szüksége. (Szűkebb témákra esetenként külső szakértők, tanácsadók is bevonhatók.)²³

Kérdés, hogy a tudományterület, a *gyűjtőkör milyen terjedelmét* fogja át egy szakreferens.

Az a jó, ha a szakreferensek átfogó ismeretekkel rendelkeznek, így elkerülhető az elaprózás. Utópia, hogy minden egyes diszciplínára (egyetemen oktattott tárgyra) külön szakreferens legyen.

Vannak azonban olyan szakterületek amelyek külön referenst követelnek meg még akkor is, ha a gyarapodás, forgalom, tájékoztatás stb. adatai ezt nem látszanak indokolni. Ilyen diszciplína például a matematika.

Elképzelhető ugyanakkor például az, hogy egy nyelvész ellássa a germanisztika vagy orientalisztika, illetve megfordítva: a germanisztika szakreferense elláthatja a klasszika-filológia szakreferensi feladatait is.²⁴

Néha nehéz a szakok elkülönítése a határterületeken, ezért az átfedésekre ügyelni kell. (Például az üzemtan és üzemszervezés a technika és a gazdaság szakreferense között helyezkedik el.)

Praktikus megoldásként a szakterületek elhatárolását a szakkatalógusból kiindulva lehet elvégezni.

A szakterület felosztása a szakreferensek között tehát legyen rugalmas. Igazodjék a könyvtár gyűjtőköréhez, de figyelembe kell venni a lehetőségeket is, szükségmegoldásként átmenetileg lehet több szakterület is egy referens kezén.

A mellégyűjtőkörök vagy határterületek (szakkönyvtárakban, illetve szakegyetemi könyvtárakban pl. művészet, szépirodalom, sport, stb.) irodalmához természetesen nincs szükség szakreferensre.

A különgyűjtemények gondozását a legtöbb könyvtárban egyszemélyes munkakörként látják el. Találkozunk azonban olyan megoldásokkal is, ahol a különgyűjtemények kezelői mint külső referensek végzik feladatukat, s beszerzési javaslatukat a szakreferensekkel együtt tárgyalják meg.²⁵

A szakreferensi rendszer mellett létezik *nyelvreferensi* megoldás is. Bizonyos módon a két rendszer metszi, illetve kiegészíti egymást attól függően, hogy a fontosabb nyelveket mennyire ismerik a szakreferensek. Hollandiában vagy Skandináviában, ahol minden diplomás az anyanyelve mellett legalább németül, angolul vagy franciául tud, a nyelvi referenseket a szláv és keleti nyelveknél „vetik be”. A párizsi nemzeti könyvtárban a külföldi természettudományi irodalomhoz veszik igénybe a nyelvi referenseket. Amerikai könyvtárakban is gyakran alkalmaznak nyelvi referenseket a kijelöléshez. A Library of Congressben vegyes rendszer van, de a szakmai elv az uralkodó.²⁶

A szakreferensi rendszer előnyei

A szakreferensi rendszer előnyeit hívei két oldalról közelítik meg: egyesek a tartalmi munka fölényét, „zakszerűségét, minőségét domborítják ki, mások inkább gazdasági (materiális) hasznát.

A *szakszerűség igénye* vezette az úttörőket ahhoz, hogy a gyűjtőkörnek megfelelő képzettségűekre bízzák az állománygyarapítás és feltárás feladatait.

A jól összeválogatott gyűjtemény több olvasót vonzott, és ezzel – különösen, ha még szakszerű kiszolgálásban is részesültek az irodalomban jártas könyvtári dolgozóktól, megfelelő felvilágosítást is kaptak – a könyvtár tekintélye növekedett és közmegebecsülést vívott ki: a könyvtárak „ismét értelmes és célszerű eszközei lettek a tudományos munkának”.²⁷

A szakszerűséget a hagyományos horizontális szervezeti felépítés is garantálhatja, ha az állomány gyarapítására, a tartalmi feltárásra, az olvasószolgálati stb. teendőkre külön-külön áll rendelkezésre kellő számú, megfelelő szakember. E megoldás azonban sok szelle-

mi energiát pazarol, hiszen – mint ahogy arról már volt szó – minden szervezeti egységben (munkakörben) újból meg kell ismerkedni a mű tartalmával.

A századforduló táján a könyvtermelés és ezzel párhuzamosan az olvasói forgalom és az igények növekedése kihatott a könyvtárakra: szükségszerűen növekedett a könyvtárosi létszám, ami a korábbinál nagyobb fegyelmet, ésszerűbb munkamegosztást, a munkafolyamatok üzemszerű, tudományosan megalapozott megszervezését követelte meg.²⁸ Nem véletlen, hogy éppen ebben az időben, *a könyvtárak első nagy racionalizálási hulláma teremtette meg a szakreferensi rendszert, a szakosodás és az ésszerű munkaerőgazdálkodás kettős gyümölcsét*, továbbá az sem, hogy a hetvenes években a gazdasági nehézségek elleni védekezés egyik eszközeként éli reneszánszát.²⁹

Személyi feltételek

A szakreferenstől megkívánt *ismeretek* közül döntő a *szaktudományi képzettség*.

Ismerje tudománya történetét, állását, haladásának irányát, áramlatait, problémáit, a nevesebb szerzőket, kutatókat, a tudomány műhelyeit: intézeteket, egyetemeket, társaságokat, de mindenekelőtt a szakirodalmat. Régebben a primér irodalom hordozói a könyvek voltak, ezek alapos ismeretét követelték meg, ma már legalább olyan fontos az időszaki kiadványok ismerete, továbbá a forrásokban (bibliográfiák, referáló lapok stb.) való tájékozottság, ill. tájékozódási készség. Ez azonban már a könyvtárosi ismeretkör része: *az ideális szakreferens kettős képzettségű*.

A *nyelvismeret* fontosságát nem kell külön hangsúlyozni: a négy fontosabb nyelv (angol, francia, német, orosz) fordítási szintű tudása szükséges. E nyelvek alapfokú ismeretére kell elsősorban törekedni, majd sorban közép- és felsőfokra emelni.

A fentiekből kiderül: a szakreferensektől szerteágazó munkakörük nem csupán alapos és többirányú felkészültséget, hanem komoly *szellemi erőfeszítést, koncentrált figyelmet, önfegyelmet, esetenként más és más beállítódást kíván*, – tehát olyan követelményeket is támaszt, amelyek idegrendszerét más és más oldalakról veszik igénybe.

– *Az állományalakításkor* a teljes gyűjtőkörben kell gondolkodnia, a relevancia elvét kell figyelembe vennie, a felhasználók szempontjaival összeegyeztetnie, hogy ne terhelje az állományt, a könyvtárat értéktelen irodalommal.³⁰

– *A szakozáskor* az egész szakrendszert kell szem előtt tartania és a tudományterület belső összefüggéseit egyúttal a más területekhez való kapcsolódást kell látnia.

– *Referáláskor*: az adott közlemény tartalmának lényegét kell megragadnia, a használót nem szem elől tévesztve.

– *A szóbeli tájékoztatás* gyors észjárását, kapcsolást és az orvos tapintatát kívánja meg, az olvasó személyiségéhez való alkalmazkodást.

– *A témafigyelésnél* a felhasználó szempontjai dominálnak, tehát személyre orientáltan kell szelektálnia az anyagot.

– *A bibliográfiai tevékenység*, szétsugárzó kiadvány szerkesztése szigorú mérlegelésre, értékítéletre kényszeríti, szem előtt kell tartania a társadalmi szükségleteket s valamennyi felhasználó egyéni igényeit is.

Lelkialkatuktól függően a könyvtárosok egy része szívesen foglalkozik az olvasókkal (extrovertált típus), mások inkább a belső, csendes könyvtárosi munkát kedvelik (introvertált típus), de – viszonylag kisebb arányban – vannak, akik éppen a változatosságot szeretik: az elmélyült feltáró munka mellett az olvasókkal is készséggel foglalkoznak. A jó szakreferens ez utóbbi típushoz tartozik.

Igen változatos, érdekes, de zaklatott munka a szakreferenseké, a velük szemben támasztott követelmények igen magasak.³¹

Az *ideális szakreferens* – mint említettem – *kettős képzettségű*. A korábbi – 148/1962. M.M. számú – képesítési utasítás könyvtári képesítést követelt meg a könyvtári alkalmazottól, tehát a szakreferenseknek az eredeti diplomájuk mellé másodikat kellett szerezniük. Vagyis: *a könyvtárban alkalmazott szakembernek többet kellett tudnia, mintha eredeti szakmáját gyakorolta volna, és többet, mint a diplomás könyvtárosnak*, akitől nem kívánta meg az utasítás a könyvtár profiljához igazodó szakismeretek megszerzését – *ugyanakkor nem gondoskodott a nagyobb tudás anyagi elismeréséről*.

A 4/1977. KM-MüM sz. rendelet már eltekint a kettős képesítéstől, de ma sem ad lehetőséget arra, hogy a szakreferensek eredeti (műszaki, mezőgazdasági, közgazdasági stb.) szakmájukkal azonos, vagy közel azonos keresetet érjenek el.³²

Bármilyen hasznos a kettős képzettség, irreális azt várni a szakreferenstől, hogy rövidebb-hosszabb tanfolyam keretében könyvtárosi diplomát is szerezzen. Világszerte ennek az álláspontnak a tudomásulvételét kényszeríti ki az a körülmény, hogy egyes (főleg természettudományi, műszaki) területeken nehéz a könyvtárba csalogatni a nyelvtudó szakembereket. E kényszerhelyzetben egyes amerikai könyvtárak még a szakegyetemi képzettségtől is eltekintenek s megelégszenek minimális szakmai ismeretekkel.³³

A szakreferensi rendszer kialakulása, elterjedése

A több munkanemet egy szakember kezébe összpontosító, egyesítő szakreferensi rendszer a *felvilágosodás* talajából hajtott ki, de hosszú utat tett meg, amíg feladatköre kiteljesedett, tisztázódott.

A felvilágosodás eszmeáramlata nem csupán a kutatás szabadságának nyitott utat, hanem jótékonyan hatott a könyvtárakra is. Az addig poros könyvhalmazokból rendezett gyűjteményeket igyekeztek létrehozni Londontól Pétervárig. Az állományt katalógizálták, a gyarapítás rendszeressé vált. Nem egy gyűjtemény mérete meghaladta a százezer kötetet.

Az addigi „tudatlan, naplopó” népséget felváltja a tudományosan képzett főhivatású könyvtárosok serege, amelynek tagjait már az olvasó is érdekelte és vezetőik – közülük nem egy ma is ismert nagy elme – a könyvtárat a köz szolgálatába állította.

Ekkor születtek meg azok az alapelvek, amelyeket a mai könyvtárelmélet is elfogad. Ezek egyike: jó, használható gyűjtemény kialakításához (minden további könyvtári szolgáltatás alapjához) és feltárásához a megfelelő szaktudományokban jártas szakemberekre van szükség.

A XIX. század végéig semmi új nem történt. A német könyvtárak szabályzatai elődeiktől átvették és rögzítették ugyan a „tudományos személyzet” teendőit, ezek

gyakorlati megvalósítása azonban „az akkori személyzeti viszonyok között aligha sikerülhetett”.³⁴

Az átmeneti pangás után, a századforduló táján a gazdasági fellendülés hatására megnövekedett a könyvtárak iránti érdeklődés. Fellendült a könyvkiadás, megteltek a könyvtárak olvasótermei is. Csakhogy az olvasók nehezen igazodtak el a katalógusok útvesztőjében, ezért „ismerős” könyvtárhoz fordultak tanácsért. A szakember-könyvtáros baráti segítsége egyre elterjedtebbé vált.

A gyakori felvilágosítás ahhoz a felismeréshez vezetett, hogy legalizálni kell azt a szolgáltatást, amelynek feladata az olvasó kéréseire választ adni a katalógus alapján. Így fejlődött ki a referenz-szolgálat előbb az amerikai közművelődési könyvtárakban, majd Európában.³⁵

A szakreferensi rendszer tudatos alkalmazása 1906-ban kezdődött Bécsben és Berlinben, s a német könyvtárosok 13. ülésén 1912-ben tűzték először napirendre a szakreferensi témát.³⁶

A szakreferensi rendszer az angolszász nyelvterületen jóval később alakult ki. Az amerikai könyvtárak csupán századunk húszas éveiben érezték szükségét annak, hogy – első lépésként – a gyűjtőkörnek megfelelő tudományterületekben képzeteket alkalmazzanak.³⁷ A brit könyvtárakban mintegy három évtizeddel később, az ötvenes években honosodott meg, de azóta rohamosan terjed: a hatvanas évek végén a könyvtáraknak csaknem a felében alkalmazták.

Az utóbbi két évtized szakirodalmi tanúsítja: a szakreferensi rendszer előnyeit egyre többen felismerik, bevezetésére törekszenek.

A hazai tudományos és szakkönyvtárak közül néhányan alkalmazzák a szakreferensi rendszert, de pontos adat ezek számáról nem áll rendelkezésünkre. A jelentősebb közművelődési könyvtárak is felismerték: haladásuk attól függ, kielégítik-e olvasóik szakirodalmi igényeit. A megoldást a szakrészleg kialakításában látják.

Szakreferensi rendszer – vagy szakrészleg?

A szakreferensi teendők széles skáláját fentebb ismertettem. Ám aligha lehetne találni olyan könyvtárat, ahol a szakreferensek munkaköre mindezeket magába foglalná, de a döntő fontosságúakat, amelyek a szakreferensi rendszer gerincét – karakterét – alkotják: a beszerzendő művek kijelölését, a tartalmi feltárást és a tájékoztatást mindenütt szakreferensi feladatnak tekintik.

Kezdetben a német, napjainkban pedig főleg az angolszász könyvtárakban jóval többet bíznak a szakreferensek kezére: olvasótermi felügyeletet, katalógusszerkesztést stb. az adott szakterület dokumentumainak beszerzését, feldolgozását, néhol még a kölcsönzést is. Persze, ha valaki alaposabban utánanézik annak, hogy vajon hogyan fér mindez bele munkaidejükbe, kiderül: a szakreferensek ezekben a könyvtárakban egyben vezetők is, néhány segéderőre, néhol az egész osztályra támaszkodhatnak, vagyis szakrészlegről van szó!

A szakrészleges szervezet és a szakreferensi rendszer – édestestvérek, de a szakrészleg az idősebb!

A terminológiai zavar onnan származik, hogy a német nem ismeri a szakrészleg kifejezést, csak a (szak)referensi rendszert. (Fachreferatsystem, Referatsystem, vagy csak egyszerűen Referat), az angol viszont csupán szakrészleget (subject division) továbbá szakspecialistát (subject specialist, ritkábban professional specialist). A brit könyvtárak némelyikében „subject reference librarian”, vagyis szaktájékoztató működik, aki referenz-könyvtárosi és közönségkapcsolati teendőket lát el, az egyéb belső könyvtári munkákban nemigen vesz részt.

A szakrészleg: a meghatározott szak

– teljes gondozását (tartalmi és a hozzá kapcsolódó egyéb tehát könyvtárosi és ügyviteli feladatokat is)

– térben elkülönítve (többnyire az olvasóterem megfelelő övezetében, esetleg a szakosított raktárban is)

– néhány fő végzi,

– a szakreferens vezetésével.

A szakreferensi rendszerben a képzettségének megfelelő szak egyszemélyes gondozója a szakreferens, csupán tartalmi feladatokat lát el.

A kettő közötti szembeötlő különbség a szakszerűség fokában van: a szakreferensi rendszerben teljes munkaidejét, energiáját arra fordítja, amit szaktudása révén csak ő végezhet el, a szakrészlegben azonban idejének és energiájának kisebb-nagyobb részét olyan vezetési, könyvtárosi, adminisztratív teendőkre kénytelen szánni, amit más is elvégezhet (és amihez szakképzettsége sincs talán), szükségszerűen háttérbe szorulnak a szakreferens tartalmi feladatai.

Korántsem jelent e megállapítás ítéletet, csupán a két véglet közötti különbséget kívánja kidomborítani. A „tisztá” szakreferensi rendszer (modell) és a már-már kis szakkönyvtár teendőit is ellátó – parttalan feladatkörű – szakrészleg között sokféle, a helyi sajátosságokhoz igazodó átmenet lehetséges.

Jegyzetek

1. Jól érzékeltte ezt Katsányi Sándor: Munkakör-struktúrák a közművelődési könyvtárakban. (Adottságok, követelmények és képzési rendszerünk problémái) = Könyvtári Figyelő 18.évf. 1972. 402–411.p.
2. Handbuch i.m. 231.p.
3. Kittel i.m. 348.p.
4. Duino i.m. 5.p., Humphreys i.m. 31.p.
5. Bulling i.m. 944.p.
6. Kittel i.m. 345–348.p., Kútik i.m. 600–601.p.
7. Kittel i.m. 343–344.p.
8. Handbuch, 234.p.
9. Az érveket és ellenérveket jól foglalja össze a Handbuch 228–229. és 232–233.p.
10. Klaiber i.m. 72.p., Kittel i.m. 349.p., Bulling i.m. 945.p.

11. A berlini Staatsbibliothek szakkatalógusát 1842-ben alkották – s a szakreferensek kiváló munkájának köszönhető, hogy még ma is használható. (Kittel, i.m. 350.p.)
12. Duino i.m. 5.p., Coppin i.m. 115.p.
13. Kittel i.m. 349–350.p.
14. Az eligazító könyvtáros szerepe itt igen fontos: éreznie kell azt a határt, amelyen túl már nem léphet. (Kittel i.m. 354.p.)
15. Kútik i.m. 401.p.
16. Ley, Georg: Zu dem Grenzfragen... i.m. 71.p.
17. Scholz, Hans-Jürgen: Der Sachkatalog – eine lebendige Tradition = Z. Bibl. Bibliogr. 16. Jg. 1969. 274.p.
18. Scholz fent i.m. 274–275.p.
19. Requiem for the card catalog: management issues in automated cataloging. Ed. Daniel Gore, Joseph Kimbrough, Peter Spyers-Duran. London, Aldwysch pr. 1979. XVI. 200 p.
20. Füchsel i.m. 52.p., Bulling i.m. 946.p.
21. Az eddig ismertett munkanemeket felsorolja a Könyvtári munkakörök jegyzéke. Tervezet. (Öszszeáll. Csúry István, Gomba Szabolcsné) Debrecen, 1968. 36–37.p.
22. A szakreferens sokrétű, változatos közönségszolgálati teendőiről az NDK-ban gazdag áttekintést ad Götze, i.m. az amerikai egyetemi könyvtárakról pedig Cole i.m.
23. A legtöbb szakreferens: 21 fő a bécsi Hofbibliothekben működött 1906-ban. Egger-Möllwald i.m. 303–310.p.
24. Bulling i.m. 943.p.
25. Kútik i.m. 600.p.
26. Handbuch 230.p.
27. Handbuch 231–232.p.
28. Füchsel i.m. 49.p.
29. Kittel i.m. 337.p., továbbá Mursch, Siegfried: Überlegungen zur innerbetrieblichen Arbeitsteilung an wissenschaftlichen Bibliotheken. = Z. Bibl. Bibliogr. 18. 1971. 265.p.
30. A német „Fingerspitzengefühl”-nek nevezi e tulajdonságot.
31. Találón nevezi őket a könyvtárosság hoptitáinak (nehéz fegyverzetű gyalogságának) Hugo Alker: Die Universitätsbibliothek Wien. Geschichte, Organisation, Benützung. 3.verb. Aufl. Wien, 1957. 21.p.
32. Egyes hazai információs központok más – kedvezőbb – bérrendszer alkalmazásával kötötték magukhoz profil-szakembereiket. Ez azonban feszültséget okoz más könyvtárak azonos feladatokat végző könyvtárosaival. A brit egyetemi könyvtárak szakreferensei oktatói besorolásban vannak, ami magasabb bérezést és egyéb kedvezményeket jelent. Ld. Guttman i.m. 3., 4.p.
33. Humphreys i.m. 31.p.
34. Handbuch 231.p.
35. Walleshausen Gyula: A referenz-munka külföldi irányzatai. = Könyvtári Figyelő. 14.évf. 1968. 185–186.p.
36. Egger-Möllwald i.m.
37. Williamson, Charles Training for library service. New York, Merrymount Pr. 1923. 165 p.

BIBLIOGRÁFIA

- BULLING, Klaus: Über die Arbeit von Fachreferenten an Wissenschaftlichen Bibliotheken. = Bibliothekar. 24. 1970. 942–947.p.
- COLE, Harold L.: The subject reference librarian and the academic departments. A cooperative venture. = Spec. Libr. 65. 1974. 259–262.p.

- COPPIN, Ann: The subject specialist on the academic library staff. = Libri. 24. 1974. 122–128.p.
- DALTON, M. S.: The role of subject specialism in the future development of information services. = J. Inform. Sci. I. 1979. 107–112.p.
- DIETZE, Joachim: Rolle und Funktion von Fachreferaten in wissenschaftlichen Bibliotheken. = Zbl. Bibl. 89. 1975. 57–59.p.
- DUINO, Russell: The role of the subject specialist in British and American university libraries: a comparative study. = Libri. 29. 1979. 1–19.
- EGGER-MÖLLWALD, Friedrich: Das Referatsystem in der Diensteinteilung der k.k. Hofbibliothek in Wien = Zbl. Bibl. 29. 1912. 303–310.p.
- FÉNYES Miklós: Könyvtári reform a Pécsi Egyetemi Könyvtárban. = Könyvtári Figyelő. 18. 1972. 318–325.p.
- FOGARASSY Miklós: Szakrészleges egyetemi könyvtárak Franciaországban. /Tanulmányúti tapasztalatok/ = Könyvtári Figyelő. 24. 1978. 72–78.p.
- FÜCHSEL, H.: Geschäftsgang und Arbeitsteilung an den wissenschaftlichen Bibliotheken. = Zbl. Bibl. 26. 1909. 49–59.p.
- GÖTZE, Ursula: Der Einsatz von Fachreferenten in der wissenschaftlichen Allgemeinbibliothek des Bezirkes Suhl. = Zbl. Bibl. 95. 1981. 344–357.p.
- GUTTSMAN W. L.: Subject specialization in academic libraries: some preliminary observations on role conflict and organizational stress. = J. Libr. 5. 1973. 1–8.p.
- Handbuch der Bibliothekswissenschaft.
Begr. von Fritz MILKAU, 2., verm. verb. Auf. Hrs. von Georg LEYH. Bd, 2, Bibliotheksverwaltung, Wiesbaden, Harrassowitz, 1961.
- HUMPHREYS, Kenneth: The subject specialist in national and university libraries. = Libri. 17.vol. 1967. 29–41.p.
- JOHSON, Edward R.: Subject-divisional organization in American university libraries. = Libr. Quart. 47. 1977. 23–42.p.
- KITTEL, Peter: Aus der Arbeit eines Fachreferenten am Realkatalog der Deutschen Staatsbibliothek. = Zbl. Bibl. 73. 1959. 337–356.p.
- KLAIBER, Ludwig: Das Referatsystem. = Zbl. Bibl. 53. 1936. 69–73.p.
- KUTIK, Vincent: Erfahrungen mit dem Fachreferatsystem in der Universitätsbibliothek Bratislava. = Zbl. Bibl. 80. 1966. 599–603.p.
- LEYH, Georg: Stellung und Aufgabe der wissenschaftlichen Bibliothek in der Zeit. = Zbl. Bibl. 53. 1936. 473–482.p.
- MAGYAR Józsefné: Képes-e szakkönyvtári feladatok vállalására a közművelődési könyvtár? Szakrészlegek kialakítása a Kaposvári Megyei Könyvtárban. = Könyvtáros. 31. 1981. 344–350.p.